

Bredbandskabel Gustavsberg–Saltsjöbaden

Arkeologisk utredning, etapp 1

Gustavsberg–Saltsjöbaden

Värmdö och Boo socken

Nacka och Värmdö kommun

Stockholms län

Mikael Fredholm

Bredbandskabel Gustavsberg–Saltsjöbaden

Arkeologisk utredning, etapp 1

Gustavsberg–Saltsjöbaden

Värmdö och Boo socken

Nacka och Värmdö kommun

Stockholms län

Mikael Fredholm

Sjöhistoriska museet
en del av Statens maritima museer

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.sjohistoriska.se
www.maritima.se

Sjöhistoriska museet är miljöcertifierat enligt ISO-14001.

Den här rapporten är tryckt på miljövänligt, FSC-certifierat papper utan optiska vitmedel (OBA), tillverkat på ett koldioxidneutralt pappersbruk.

© 2016 Sjöhistoriska museet
Arkeologisk rapport 2016:5
ISSN 1654-4927

Kart- och ritmaterial Författaren.

Layout och grafisk form Franciska Sieurin-Lönnqvist, Arkeobild.

Tryck Arkitektkopia, Stockholm 2016.

Omslagsbild Farsta Brohål 1818 där möjliga bro- och färjelägeslämningar finns kvar.

Kartor © Lantmäteriet, aktnr: A35-5:1.

Innehåll

Innehåll	3
Sammanfattning och bakgrund	4
Kulturmiljö, historik och tidigare undersökningar	5
Utredningens syfte, metod och genomförande	6
Resultat	7
Referenser	16
Tekniska och administrativa uppgifter	16
Bilaga	
Sonarbilder med beskrivningar	17

Sammanfattning och bakgrund

Sammanfattning

Sjöhistoriska museet har utfört en arkeologisk utredning i form av en analys av sonardata i ett vattenområde mellan Gustavsberg och Saltsjöbaden. Sonaranalysen resulterade i 15 sonarindikationer, som samtliga kan utgöra fornlämningar.

Bakgrund

Med anledning av att AB Stokab planerar att lägga ned en sjökabel mellan Gustavsberg–Boo och Saltsjöbaden har Länsstyrelsen i Stockholms län beslutat att Sjöhistoriska museet (som är en del av Statens Maritima Museer) skall utföra en arkeologisk utredning, etapp 1 i form av analys av sonardata. Det berörda vattenområdet utgör en del av Baggensfjärden i Nacka och Värmdö kommun samt Farstaviken i Värmdö kommun (fig. 13). Clinton Mätteknik AB har utfört sonarkarteringen.

Fig. 1. Farstaviken och Farsta Brohåll år 1800. © Lantmäteriet, aktnr: A35:62.

Kulturmiljö, historik och tidigare undersökningar

Kulturmiljö och historik

Segelleden in till Stockholm söderifrån över Baggensfjärden finns omnämnd i skriftliga källor sedan medeltiden, bland annat i "Kung Valdemars segelled" (Breide 2006). Under modern tid har ångbåtstrafik gått från Stockholm in i Farstaviken till Gustavsberg, men även över Baggensfjärden till Saltsjöbaden. Att Baggensfjärden har nyttjats som segelled under lång tid kan många påträffade fartygslämningar vittna om. Exempelvis har Sjöhistoriska museet undersökt fartygslämningar, daterade från medeltid och framåt i området.

Vid Täckas udden vid Farstavikens sydvästra strand finns även resterna efter en tegelindustri från 1600-talet (RAÄ Gustavsberg 92) (fig 3 och 13).

På 1640-talet anlade Farsta gårds ägare även ett tegelbruk på platsen för det nuvarande fabriksområdet i Gustavsberg. Tegelbruket var i drift när porslinsfabriken grundades på 1820-talet (Källman 1991:68+80). En stor del av detta tegel användes förmodligen vid byggandet av Farsta gård och annan bebyggelse i närheten, men en del såldes även till Stockholm (Lindskog-Nordström 1973:24–26).

Inloppet till Farstaviken kallas för Farsta brohåll. När författaren August Blanche år 1838 beskriver en ångbåtsfärd från Stockholm till Gustavsberg nämns att man i Farsta brohåll färdas förbi en "gammal förfallen bro", som skall ha

Fig. 2. Farsta Brohåll 1818. © Lantmäteriet, aktnr: A35-5:1.

blivit förstörd av en storm några år tidigare (Gustavsbergaren 1976:9). Där skall senare ha funnits en färja fram till omkring 1870 (Gustavsbergaren 1970:5–6). Under åren 1882–83 skall ”Farstasund” ha muddrats från 3 fots djup till 20 fot. Innan hade större fartyg tvingats att lossa sin last in till Gustavsberg på pråmar som klarade av det grunda sundet (Lindskog-Nordström 1973:172).

En karta från år 1800 visar ”Farestas Färgstället” och på kartan från år 1818 kan den ovan nämnda flottbron ses liksom en krog (fig. 1 och 2).

Längs med sundet finns moringar, som man troligen använt sig av när man varpade skutor genom det smala sundet. Vid krogen på färjeställets norra strand har man hittat 16–1700-talsmynt (Aspfors 2015). Söder om sundet finns resterna efter en gammal färdväg (RAÄ Gustavsberg 69) som går norrut mot brohålet.

I södra Baggensfjärden finns ett FMIS-objekt RAÄ Boo 51 (fig. 13), som är en äldre geofysisk observation, troligen en äldre sonarindikation av okänd art.

Tidigare undersökningar

Det har inte utförts några marinarknologiska undersökningar längs den nu planerade ledningssträckningen. Dock utförde SMM under 2006–2010 tre arkeologiska undersökningar i Baggensfjärden. Vid den första undersökningen år 2006 påträffades bland annat en fartygslämning i Tjustviken, östra Baggensfjärden. Fartygslämningen daterades till 1785 (Bengtsson och Höglund 2008:11). Vid en senare utredning i Kihlsviken, norra Baggensfjärden påträffades en fartygslämning (RAÄ Boo 58), som daterades till mitten av 1600-talet (Hansson 2010a:4). Vid Älgö i södra Baggensfjärden påträffades vid en arkeologisk utredning 2010 en medeltida fartygslämning (RAÄ Boo 69) (Hansson 2010b:9).

Utredningens syfte, metod och genomförande

Syftet med denna utredning var att analysera sonardata för att lokalisera enskilda objekt som kan utgöra fornlämningar.

Mätningens data analyserades och indikationer som kan utgöra fornlämningar valdes ut. Objekten klassificerades enligt SMM:s objektklassificering:

1. Fartygslämning. Indikationen utgörs av en tydlig fartygslämning.
2. Område med flera tydliga indikationer. Område med flera indikationer som kan utgöra en eller flera sönderbrutna och fragmenterade fartygslämningar.
3. Enstaka objekt. Indikation som utgörs av enstaka oidentifierade objekt.

Klassificeringen är ingen rangordning av indikationer utan den anger endast indikationernas karaktär.

Resultat

Sonaranalysen resulterade i 15 indikationer, som kan utgöra fornlämningar.

Fyra stycken av indikationerna är klassificerade som klass 1, två stycken som klass 2 och nio stycken som klass 3. Alla utvalda sonarobjekt redovisas på karta i figur 13 och de beskrivs mer ingående i bilaga 1 med sonarbild, dimensioner, position och möjlig lämningstyp.

För att säkert kunna avgöra om dessa indikationer utgör fornlämning behövs objekten besiktas

av dykande arkeologer. Objekten redovisas nedan i fyra områden.

Farsta brohål

ID 7–8 och 10 i Farsta brohål, kan vara ett område med timmer, stockar eller raserade stenkistor. Det skulle kunna vara rester efter bryggor eller broar

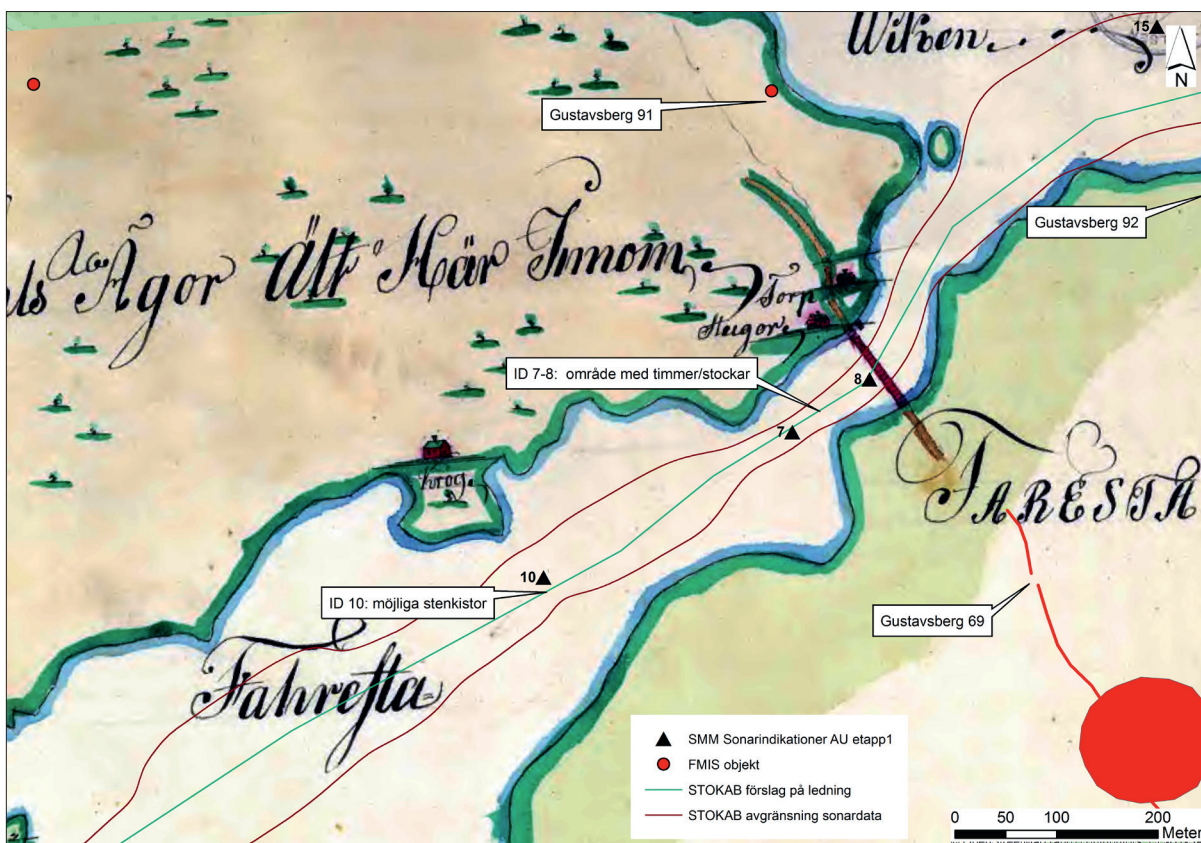

Fig. 3. Rektifierad karta från 1818 med bron, krogen och sonarindikationer i Farsta Brohåll. © Lantmäteriet, aktnr: A35-5:1, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Fig. 4. Detaljkarta över Farsta brohål med sonarbild på område med två möjliga stenistor (ID10) cirka 10 m från STOKABS förslag på ledningsdragnig. SWEREF 99TM © ESRI, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet. Skala 1:2000.

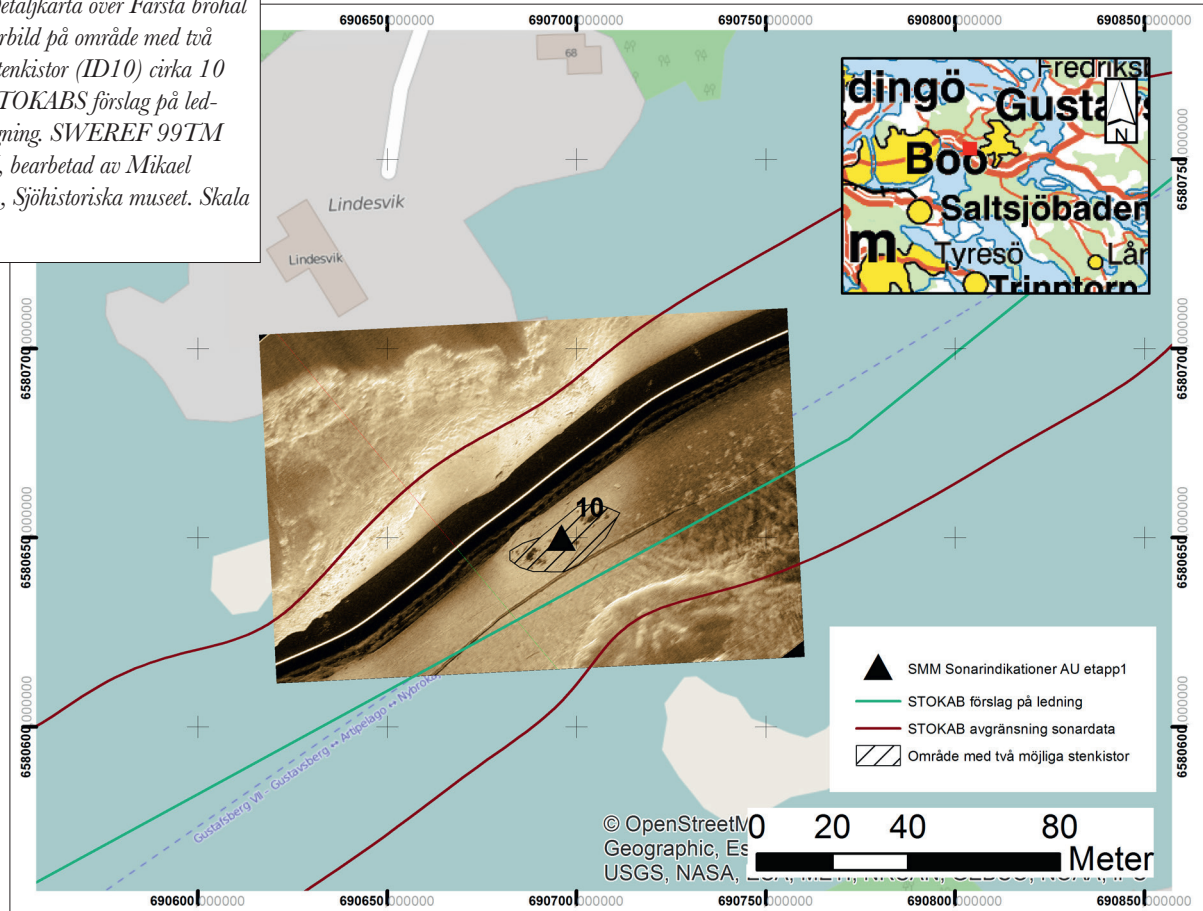
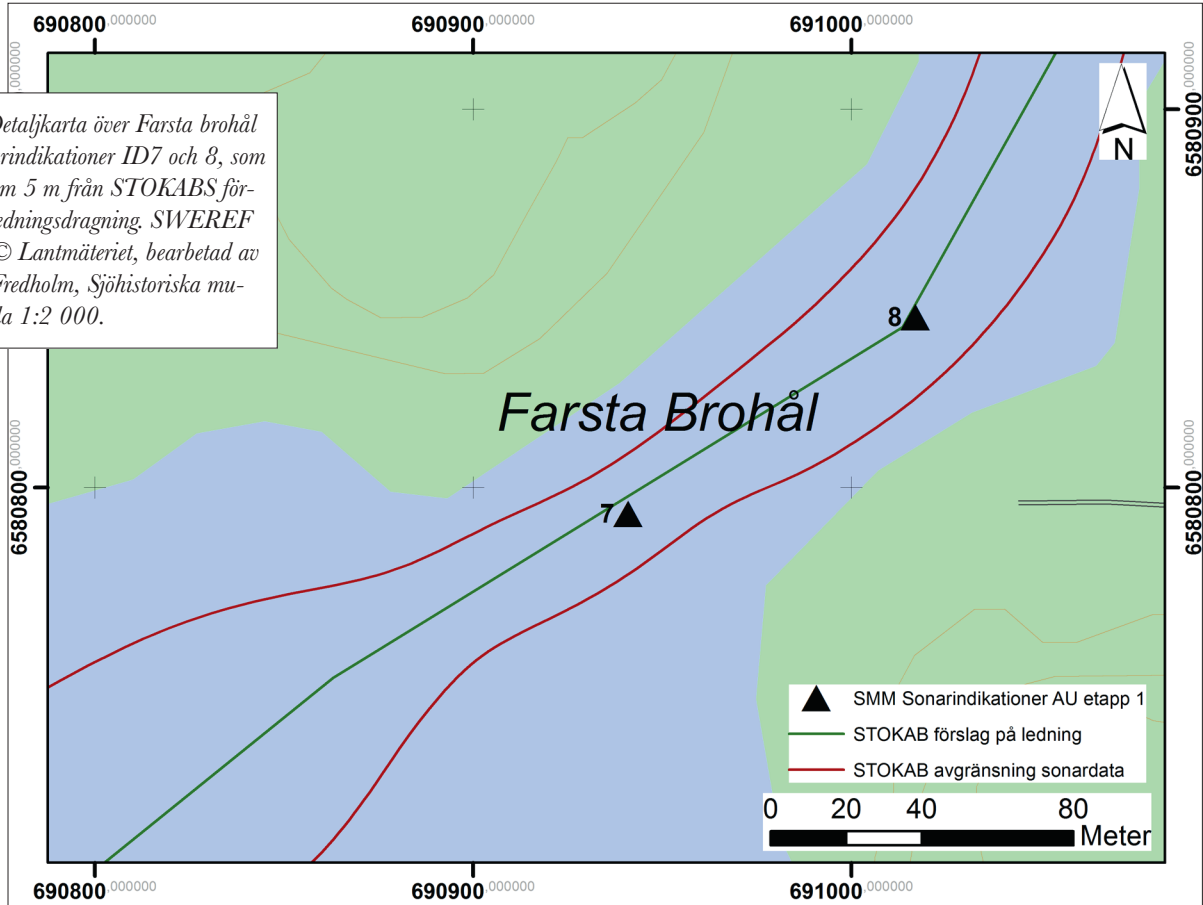

Fig. 5. Detaljkarta över Farsta brohål med sonarindikationer ID7 och 8, som ligger inom 5 m från STOKABS förslag på ledningsdragnig. SWEREF 99TM © Lantmäteriet, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet. Skala 1:2 000.

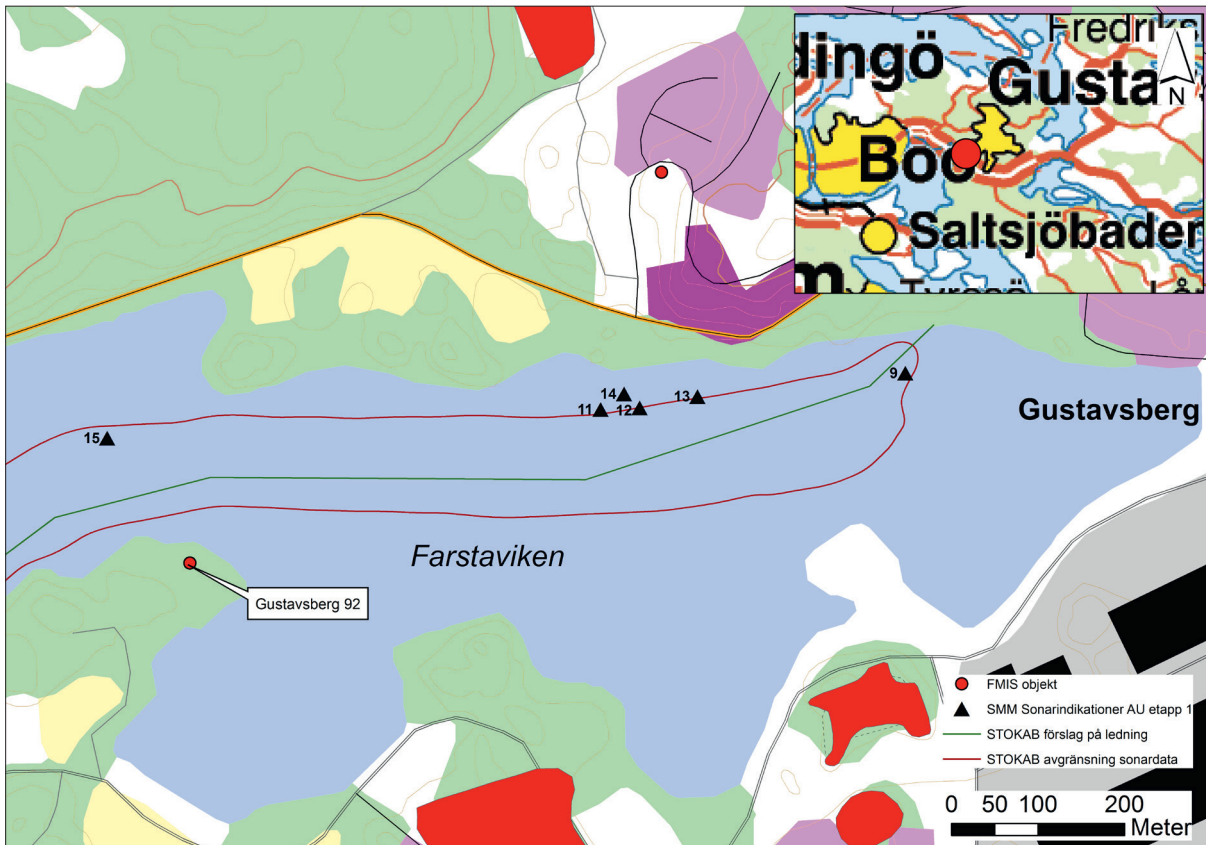

Fig. 6. Översiktskarta med sonarindikationer i Farstaviken. © Lantmäteriet, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

då man från den gamla färdvägen (Gustavsberg 69) tagit sig till/från Stockholm över den smalaste passagen. (se fig. 3 för karta 1818).

Farstaviken

I Farstaviken finns sex sonarindikationer.

ID 9 är en möjlig brygga eller stenkista.
ID 11–15 är möjliga fartyglämningar eller andra objekt.

Norra Baggensfjärden

I norra Baggensfjärden finns fyra sonarindikationer.

ID 1 är en möjlig fartyglämning.

ID 4 och 5 är möjliga fartyglämningar.

ID 6 kan vara ett timmer, stock eller en vrakdel.

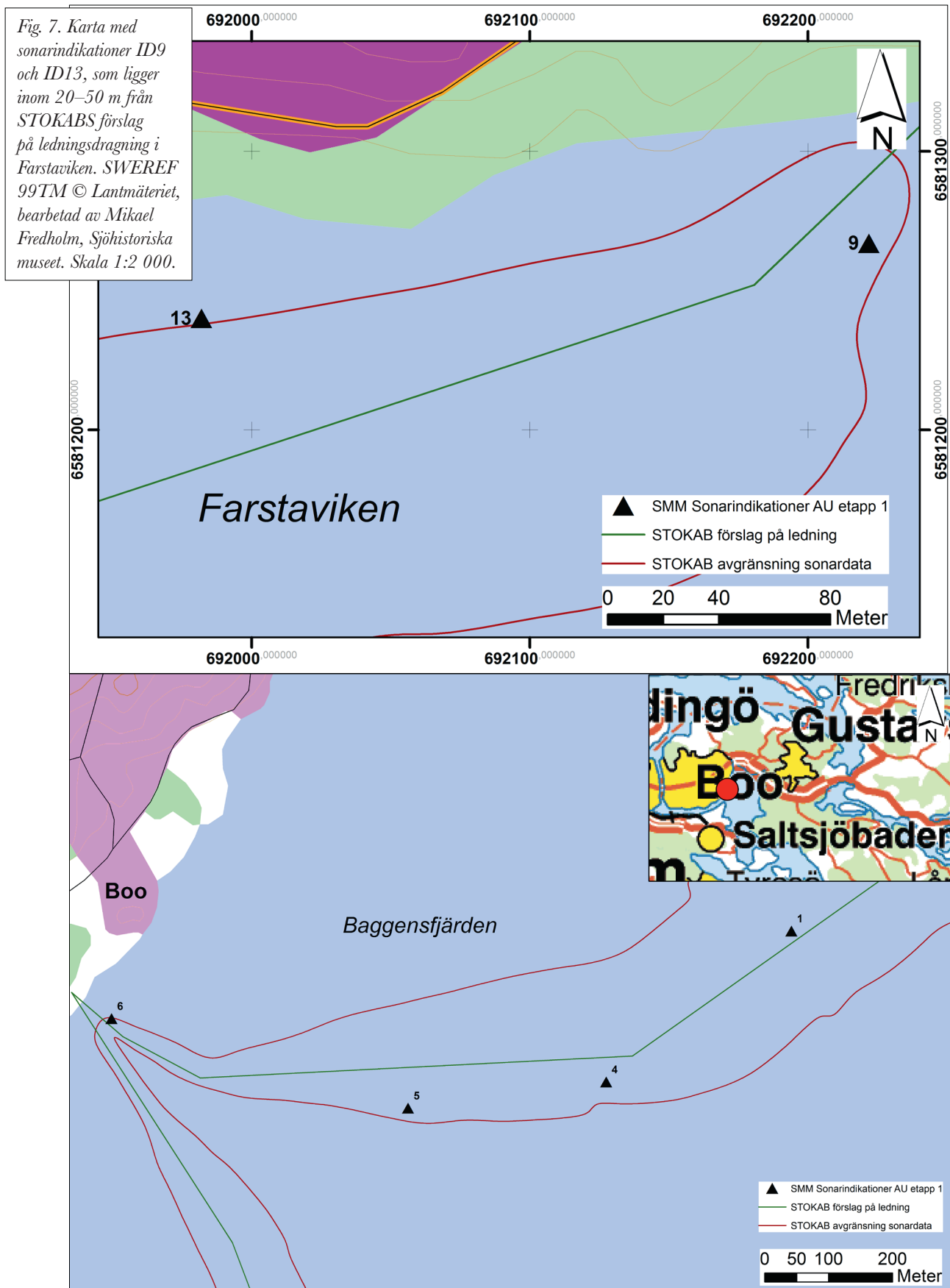

Fig. 8. Karta med sonarindikationer ID1, 4, 5 och 6 i Norra Baggensfjärden. SWEREF 99TM © Lantmäteriet, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

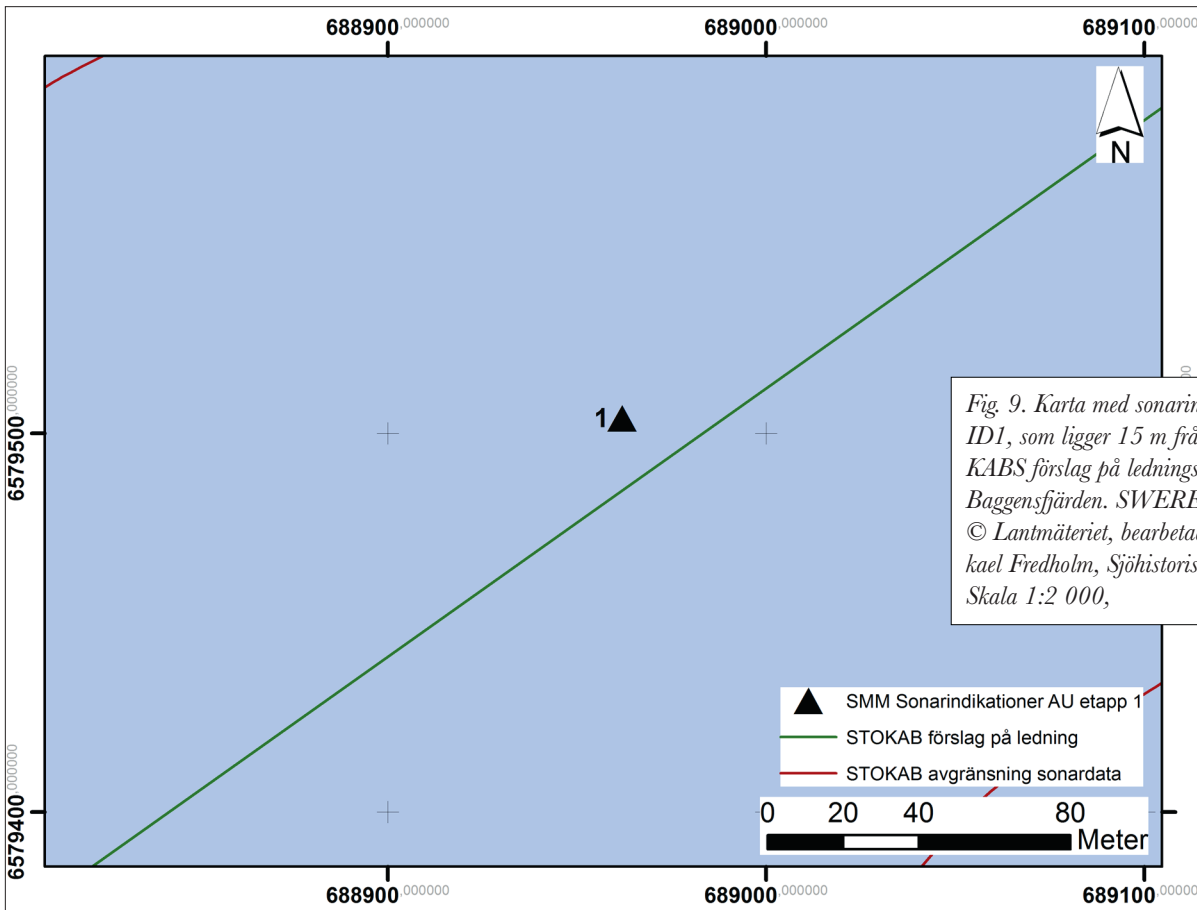

Fig. 9. Karta med sonarindikation ID1, som ligger 15 m från STOKABs förslag på ledningsdragning i Baggensfjärden. SWEREF 99TM © Lantmäteriet, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet. Skala 1:2 000,

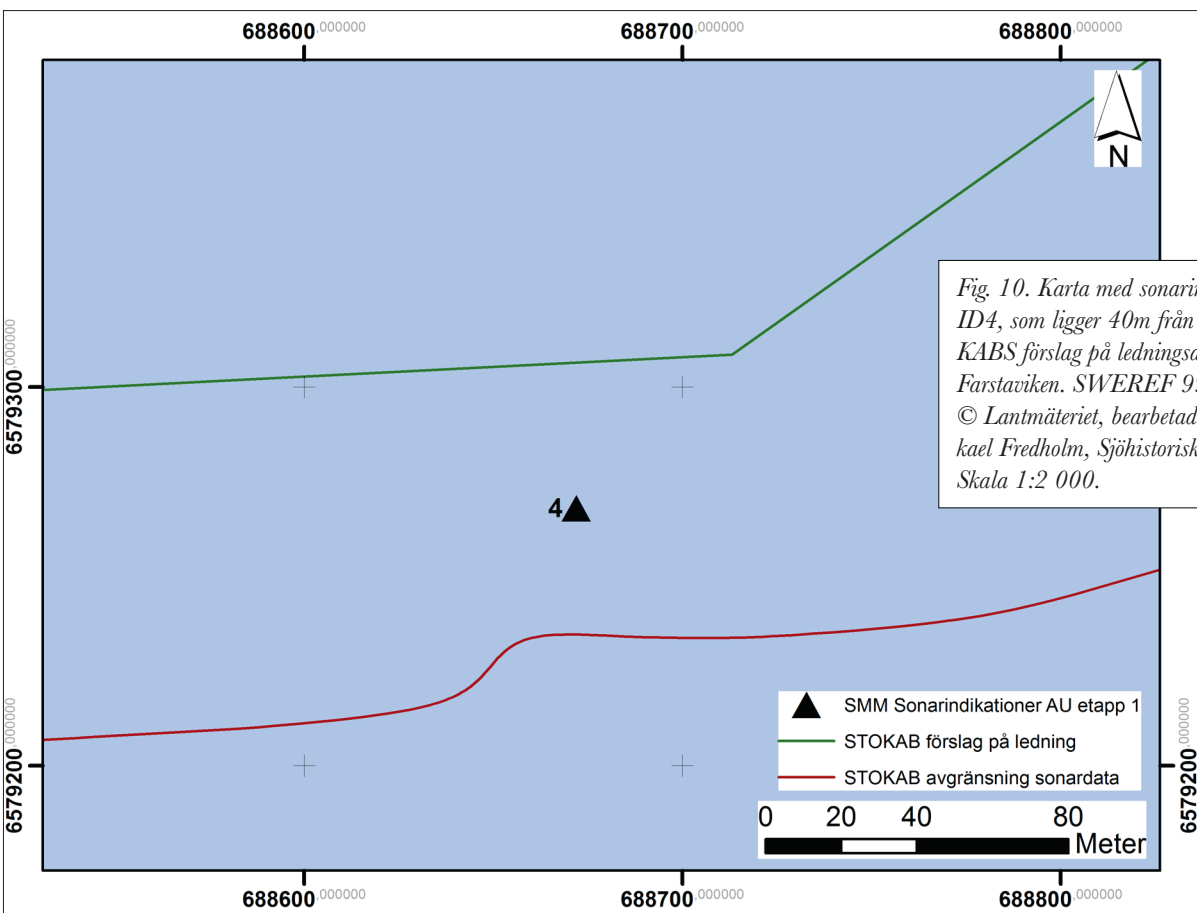

Fig. 10. Karta med sonarindikation ID4, som ligger 40m från STOKABs förslag på ledningsdragning i Farstaviken. SWEREF 99TM © Lantmäteriet, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet. Skala 1:2 000.

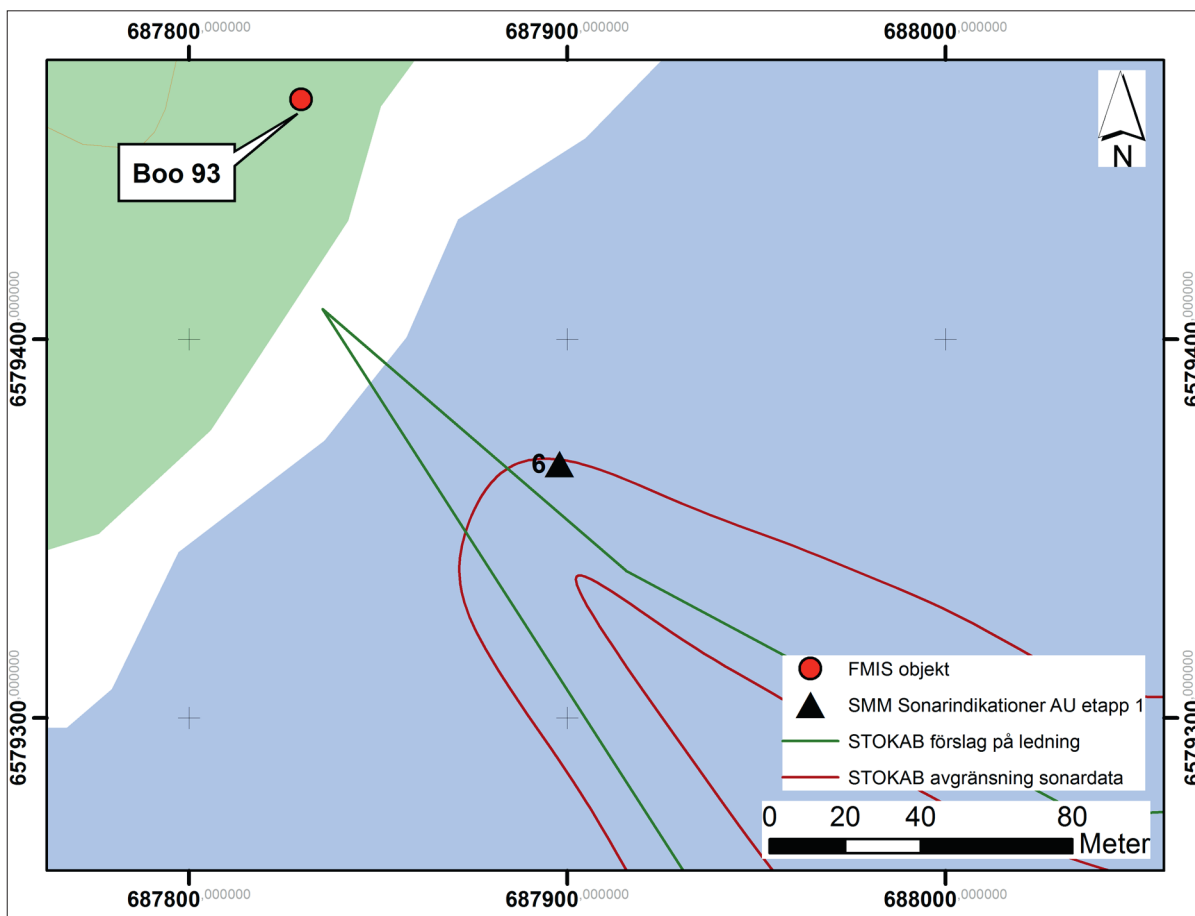

Fig. 11. Karta med sonarindikation ID6, som ligger inom 10 meter från STOKABS förslag på ledningsdragning i Farstaviken. SWEREF 99TM © Lantmäteriet, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet. Skala 1:2 000.

Södra Baggensfjärden

I södra Baggensfjärden finns ett osäkert FMIS-objekt RAÄ Boo 51, som inte kunde återfinnas i detta sonarmaterial. Dock skall sägas att sonarfisken just där passerade rakt ("i skugga under båten") över objektet och inte gav en bra bild, så RAÄ Boo 51

bör anses som en potentiell fornlämning tills eventuell dykbesiktning görs. Boo 51 ligger cirka 80 m från STOKABS förslag på ledningsdragning.

ID 2-3 är två otydliga indikationer, som skulle kunna vara fartygslämningar.

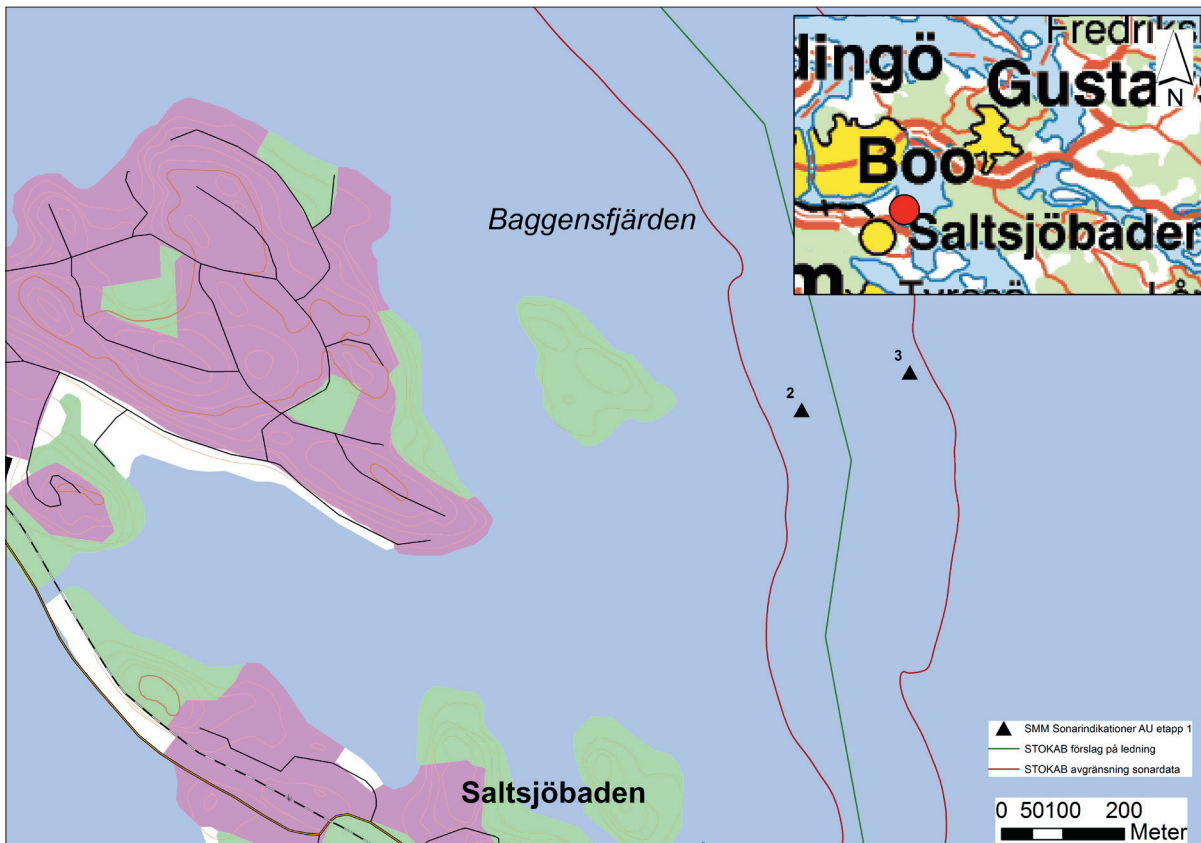

Fig. 12. Karta med sonarindikationer ID2 och 3 i Södra Baggensfjärden. Indikationerna ligger mer än 50 meter från STOKABS förslag på ledningsdragning i SWEREF 99TM © Lantmäteriet, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Fig. 13. Utredningsområdet med sonarindikationer och FMIS-objekt. Boo 69 ligger utanför kartan. © Lantmäteriet, bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Tabell 1. Sammanfattning av sonarindikationer och dess klassificering.

ID	Beskrivning	Klassificering
1	Möjlig mindre fartygslämning. Troligen ett objekt med en kabel ovanpå. Clinton S-0133.	1
2	Otydlig indikation, möjligen nedbruten fartygslämning.	3
3	Otydlig indikation, möjligen nedbruten fartygslämning. Clinton S-0049.	3
4	Otydlig indikation, möjligen nedbruten fartygslämning.	3
5	Möjlig fartygslämning. Clinton S-0062.	1
6	Stock, timmer eller vrakdel. Clinton S-0155.	3
7	Område med stockar eller vrakdelar. I området för Clinton S-0182.	2
8	Område med stockar eller vrakdelar. I området för Clinton S-0182.	2
9	Möjligen naturlig stenformation, raserad brygga, stenkista eller nedbruten fartygslämning. Ligger i anslutning till ett mindre skär.	3
10	Ett område med möjliga timmer, stockar och ett par indikationer, som kanske är raserade stenkistor.	3
11	Möjlig fartygslämning. Clinton S-0195.	1
12	Skräp eller möjlig fartygslämning. Clinton S-0199.	3
13	Osäker indikation, möjlig fartygslämning. Clinton S-0200.	3
14	Naturformation eller möjlig fartygslämning.	3
15	Möjlig fartygslämning. Clinton S-0194.	1

Referenser

Tryckta källor

- Bengtsson, Boel & Höglund, Patrik (2008). *Vatten- och avloppsledningar mellan Hemmesta och Käppala: särskild arkeologisk utredning: Uppland och Södermanland, Lidingö, Nacka och Värmdö kommuner*. Statens maritima museer. Karlskrona.
- Breide, Henrik (2006). *Sjövägen till Estland, en medeltida färdbeskrivning från Utlängan till Reval*. Stockholms universitet. Stockholm.
- Gustavsbergaren*. (1943–1977). Gustavsberg: Diskussionscirkeln Forum
- Hansson, Jim (2010a). *Kihlsvraket: arkeologisk utredning och förundersökning, Baggensfjärden, Boo socken, Värmdö kommun, Stockholms län*. Sjöhistoriska museet. Stockholm.
- Hansson, Jim (2010b). *En medeltida fartygslämning i Baggensfjärden: särskild utredning inför förläggande av sjöledningar, Uppland, Stockholms län, Nacka kommun*. Sjöhistoriska museet. Stockholm.
- Källman, Rolf (1991). *Skärgårdsbygd: kulturhistoriska miljöer i Värmdö kommun*, 2., rev. uppl., Stockholms läns museum, Stockholm.
- Lindskog-Nordström, Carin (1973). *Gustavsberg 1640–1940: från tegelbruk till industrisamhälle*. [Gustavsberg]: AB Gustavsbergs fabriker.

Muntliga källor

Aspfors, Johan (2015-11-10). Länsstyrelsen i Stockholms län.

Kartor

© Lantmäteriet

Internetkällor

FMIS Riksantikvarieämbetet

Tekniska och administrativa uppgifter

Statens maritima museers dnr: 5.3.1–2015-1125
Länsstyrelsens diarienummer: 43112–32095–2015

Statens maritima museers projektnummer: 2081107

SMM projektledare: Mikael Fredholm

Orsak till utredningen: Kabelnedläggning

Uppdragsgivare: AB Stokab

Undersökningstyp: Arkeologisk utredning

Undersökningstid: November 2015

Plats: Gustavsberg–Saltsjöbaden

Kommun: Värmdö och Nacka

Län: Stockholm

Landskap: Uppland

Socken: Boo och Saltsjöbaden

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Vattendjup: 0–48 m

Koordinater för utredningens sydvästra hörn:

N/E 6575846 E: 688950

Kartblad: 10I5j NV, 10I5i SV, 10I6j SV (RT90)

Sjökort: 6142 och 6145

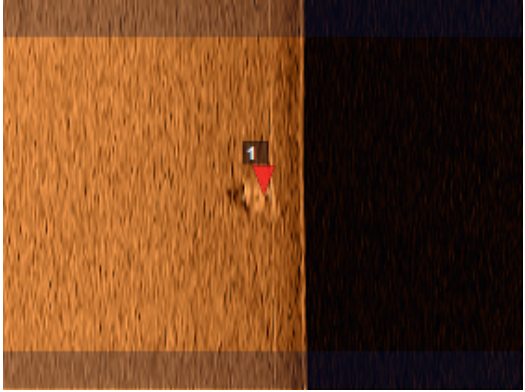
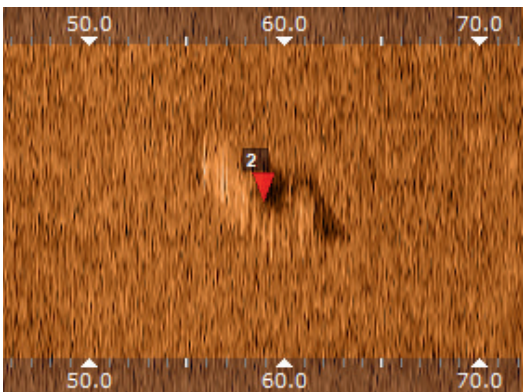
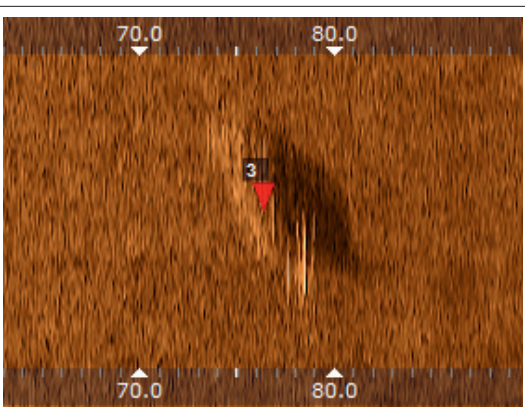
Dokumentationshandlingar: Rapporten förvaras i RAÄ:s SAMLA och övriga handlingar på Sjöhistoriska museets arkiv i Stockholm.

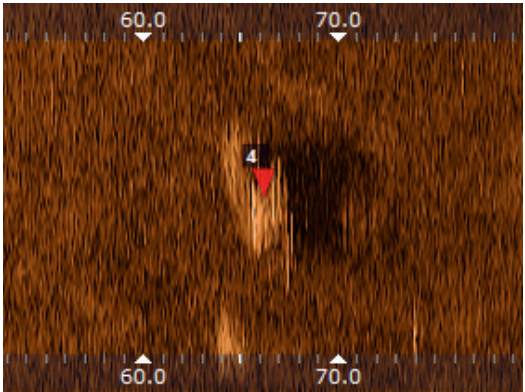
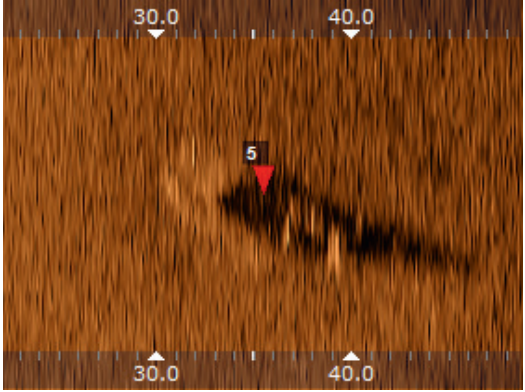
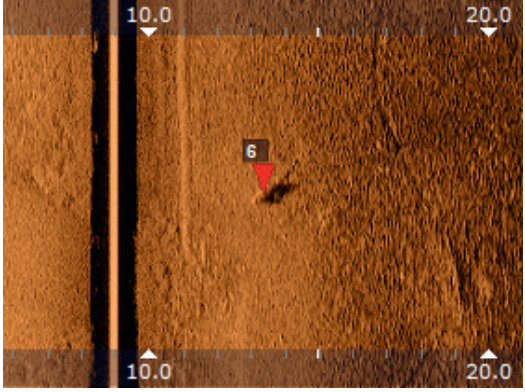
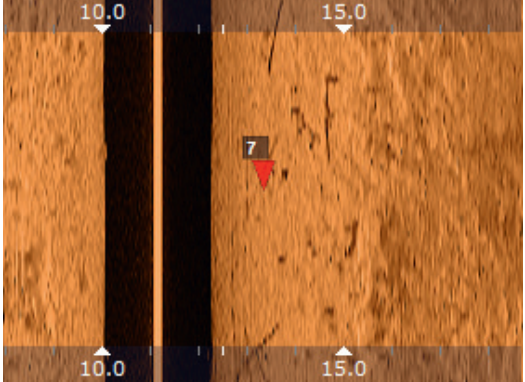
Deltagarförteckning; SMM

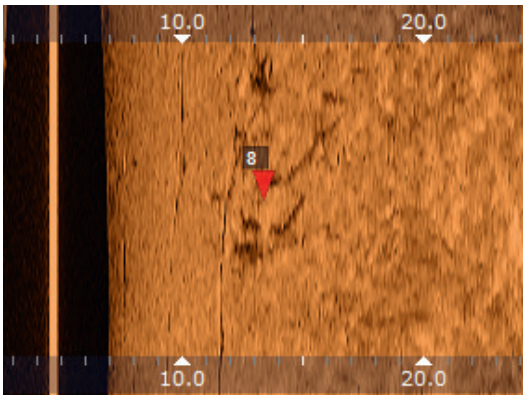
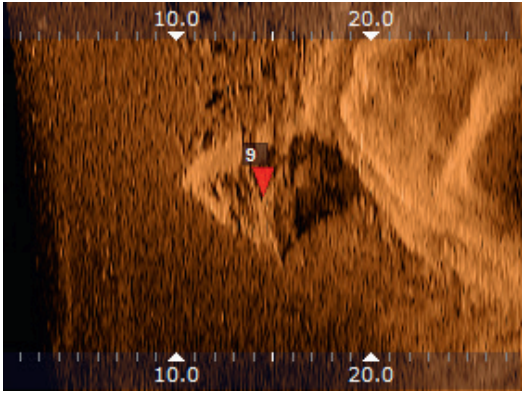
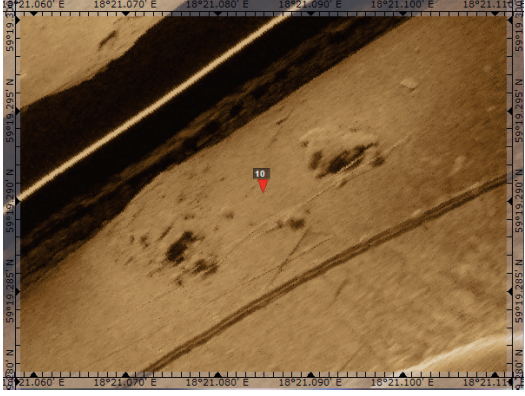

Mikael Fredholm

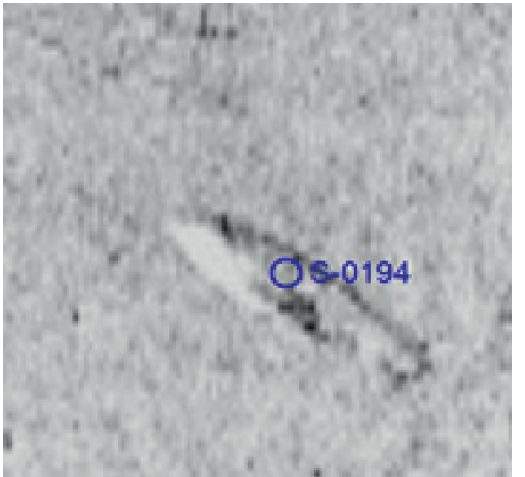
Bilaga

Sonarbilder med beskrivningar

Bilaga 1. Sonarobjekt	Information	Beskrivning
	<p>ID 1</p> <p>SWEREF 99TM N: 6579504 E: 688962</p> <p>Lat/Long 59°18.720° N 18°19.200° E</p>	<p>Möjlig mindre fartygslämning. Troligen ett objekt med en kabel ovanpå. Clinton S-0133</p> <p>Längd: 4 m Bredd: 1,5 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618075300.xtf Objektklassificering: 1</p>
	<p>ID 2</p> <p>SWEREF 99TM N: 6576893 E: 688921</p> <p>Lat/Long 59°17.317° N 18°19.020° E</p>	<p>Otydlig indikation, möjligen nedbruten fartygslämning</p> <p>Längd: 8 m Bredd: 3 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618065400.xtf Objektklassificering: 3</p>
	<p>ID 3</p> <p>SWEREF 99TM N: 6576954 E: 689097</p> <p>Lat/Long 59°17.345° N 18°19.208° E</p>	<p>Otydlig indikation, möjligen nedbruten fartygslämning. Clinton S-0049</p> <p>Längd: 10 m Bredd: 3 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618070900.xtf Objektklassificering: 3</p>

Bilaga 1. Sonarobjekt	Information	Beskrivning
	<p>ID 4</p> <p>SWEREF 99TM N: 6579268 E: 688672</p> <p>Lat/Long 59°18.601° N 18°18.882° E</p>	<p>Otydlig indikation, möjligen nedbruten fartygslämning</p> <p>Längd: 12 m Bredd: 3 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data\50618070900.xtf Objektklassificering: 3</p>
	<p>ID 5</p> <p>SWEREF 99TM N: 6579227 E: 688362</p> <p>Lat/Long 59° 18.587° N 18° 18.554° E</p>	<p>Möjlig fartygslämning. Clinton S-0062</p> <p>Längd: 10 m Bredd: 4 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data\50618072900.xtf Objektklassificering: 1</p>
	<p>ID 6</p> <p>SWEREF 99TM N: 6579367 E: 687898</p> <p>Lat/Long 59° 18.675° N 18° 18.073° E</p>	<p>Stock, timmer eller vrakdel. Clinton S-0155</p> <p>Längd: 1,5 m Bredd: 0,5 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data\50618085300.xtf Objektklassificering: 3</p>
	<p>ID 7</p> <p>SWEREF 99TM N: 6580793 E: 690941</p> <p>Lat/Long 59°19.360° N 18°21.350° E</p>	<p>Område med stockar eller vrakdelar. I området för Clinton S-0182</p> <p>Längd: m Bredd: m</p> <p>Sonarfil: sonar_data\50618090800.xtf Objektklassificering: 2</p>

Bilaga 1. Sonarobjekt	Information	Beskrivning
 <p>A sonar image showing a dark, irregular shape on a sandy seabed. A red triangle with the number '8' points to the object. The image has a scale bar at the top and bottom with markings at 10.0 and 20.0.</p>	<p>ID 8</p> <p>SWEREF 99TM N: 6580845 E: 691017</p> <p>Lat/Long 59°19.386° N 18°21.433° E</p>	<p>Område med stockar eller vrakdelar. I området för Clinton S-0182</p> <p>Längd: m Bredd: m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618090800.xtf Objektklassificering: 2</p>
 <p>A sonar image showing a dark, irregular shape on a sandy seabed. A red triangle with the number '9' points to the object. The image has a scale bar at the top and bottom with markings at 10.0 and 20.0.</p>	<p>ID 9</p> <p>SWEREF 99TM N: 6581267 E: 692222</p> <p>Lat/Long 59°19.580° N 18°22.724° E</p>	<p>Möjlig naturlig stenformation, raserad brygga, stenkista eller nedbruten fartygslämning. Ligger i anslutning till ett mindre skär</p> <p>Längd: 5 m Bredd: 5 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618091800.xtf Objektklassificering: 3</p>
 <p>A wide-angle sonar image showing a sandy seabed with a dark, diagonal line and some smaller dark spots. A red triangle with the number '10' points to one of the spots. The image has a coordinate grid on the top and left sides.</p>	<p>ID 10</p> <p>SWEREF 99TM N: 6580650 E: 690696</p> <p>Lat/Long 59°19.290° N 18°21.085° E</p>	<p>Ett område med möjliga timmer, stockar och ett par indikationer, som kanske är raserade stenkistor</p> <p>Längd: m Bredd: m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618090800.xtf Objektklassificering: 3</p>
 <p>A sonar image showing a dark, irregular shape on a sandy seabed. A red triangle with the number '11' points to the object. The image has a scale bar at the top and bottom with markings at 10.0 and 20.0.</p>	<p>ID 11</p> <p>SWEREF 99TM N: 6581225 E: 691870</p> <p>Lat/Long 59°19.567° N 18°22.351° E</p>	<p>Möjlig fartygslämning. Clinton S-0195</p> <p>Längd: 6,5 m Bredd: 1,5 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618091800.xtf Objektklassificering: 1</p>

Bilaga 1. Sonarobjekt	Information	Beskrivning
	<p>ID 12</p> <p>SWEREF 99TM N: 6581227 E: 691915</p> <p>Lat/Long 59°19.567° N 18°22.399° E</p>	<p>Skräp eller möjlig fartygslämning. Clinton S-0199</p> <p>Längd: 4 m Bredd: 1 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618091800.xtf Objektsklassificering: 3</p>
	<p>ID 13</p> <p>SWEREF 99TM N: 6581240 E: 691982</p> <p>Lat/Long 59° 19.572° N 18° 22.470° E</p>	<p>Osäker indikation, möjlig fartygslämning. Clinton S-0200</p> <p>Längd: 8 m Bredd: 1,2 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618091800.xtf Objektsklassificering: 3</p>
	<p>ID 14</p> <p>SWEREF 99TM N: 6581243 E: 691897</p> <p>Lat/Long 59° 19.576° N 018° 22.380° E</p>	<p>Naturformation eller möjlig fartygslämning. Clinton S-0198</p> <p>Längd: 4 m Bredd: 1,3 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618091800.xtf Objektsklassificering: 3</p>
	<p>ID 15</p> <p>SWEREF 99TM N: 6581192 E: 691300</p> <p>Lat/Long 59° 19.565° N 018° 21.749° E</p>	<p>Möjlig fartygslämning. Clinton S-0194</p> <p>Längd: 7 m Bredd: 2 m</p> <p>Sonarfil: sonar_data150618091800.xtf Objektsklassificering: 1</p>

Bredbandskabel Gustavsberg–Saltsjöbaden

Sjöhistoriska museet (som är en del av Statens maritima museer) utförde i november 2015 en arkeologisk utredning etapp 1 i form av en sonaranalys. Utredningen genomfördes med anledning av AB Stokabs planerade ledningsdragnings mellan Gustavsberg och Saltsjöbaden.

Sonaranalysen resulterade i 15 sonarindikationer, som samtliga kan utgöra fornlämningar.

National Maritime Museum (which is part of the National Maritime Museums) has in November 2015 conducted an archaeological investigation phase 1 in the form of a side scan sonar analysis. The investigation was conducted because of AB Stokab planned wiring between Gustavsberg and Saltsjöbaden.

The sonar analysis resulted in 15 sonar indications, all of which may represent ancient monuments.

SJÖHISTORISKA

Box 27131

102 52 Stockholm

Tfn: 08-519 549 00

www.sjohistoriska.se

ISSN 1654-4927
